Ivan Urbančič O smislu državnosti naroda

1. Slovensko politično razpoloženje

Osamosvojena Slovenija? Da! In to *zdaj* in brez oklevanja ali odlaganja in kljub tisočerim pomislekom, oziroma ali celo mnogoterim nasprotovanjem in oviram. Osamosvojena Slovenija – to pomeni: slovenska država kot objektivacija ali uresničitev suverenosti slovenskega naroda; kot stvar državotvornega dejanja Slovencev; kot tista stvaritev, ki je udejanjenje možne in zagotovitev dejanske lastne politične svobode Slovencev kot samosvojega naroda. Svobode, ki tudi nam Slovencem zarisuje obzorje moderne svetovnozgodovinske človeškosti kot lastno nalogo.

Osamosvojena Slovenija? Da! Takšen odgovor prihaja tako rekoč kar sam od sebe iz tistega vsakodnevnega, stalnega in najbolj osprednjega političnega razpoloženja, ki me kot Slovenca navdaja posebno intenzivno zadnja tri leta. Vendar takšno politično razpoloženje le ni šele od včeraj, ampak navdaja Slovence bolj ali manj intenzivno, bolj ali manj očitno oz. zastrto že skoraj dvesto let. »Bistveno strukturo« tega razpoloženja je mogoče najbolje odčitati na njegovih »razvitih« fenomenih zadnjih dni. Ko sem kar dobesedno »dneve in noči« spremljal dogajanje na tako imenovanem izrednem 14. kongresu ZKJ v Beogradu in zraven še vse drugo, kar prihaja od tam, me je to »dogajanje« prizadevalo do muke in neznosnosti. Razpoloženje biva prav kot takšna pri-zadetost človeka od biti – tj. »dogajanja« – česa. Osramočenost, zasramovanost, ponižanost, užaljenost, zatrtost, odpor in zavračanje, jeza in onemogel bes, izzvanost kaotičnih destruktivnih sil ter skrajno zadrževanje njihovega izbruha – to so bile in so nekatere »sestavine« tega v celoti mučnega razpoloženja. In če je to razpoloženje takšno, da me navdaja prav *kot Slovenca,* torej v tej moji zgodovinski faktičnosti, potem gre tukaj za izrazito *politično* razpoloženje. Ne to, da gredo na tem kongresu v franže enotna in absolutno vodilna ZKJ, socializem, komunizem, marksizem-leninizem, saj to je z vzhoda Evrope prihajajoče veselo oznanilo naših dni. In zato delegati iz Slovenije na tistem kongresu v Belem gradu mahoma niso več fungirali *kot komunisti,* ampak mnogo preprosteje in bolj prvinsko zgolj še *kot Slovenci.* To pa kar brez ozira na »subjektivno zavest« vsakega od njih. In zato me je – ne morda kot komunista ali privrženca komunizma, saj ne eno ne drugo nisem nikoli bil, ampak kot Slovenca – mučno prizadevalo, ko so jih surovo napadali, zasramovali, cinično poniževali, žalili in se norčevali iz njih – in to na forumu, ki je dotlej veljal za odločilno *politično* instanco države. Ni šlo zgolj za tiste komunistične delegate, šlo je mahoma in objektivno za Slovence kot narod in za Slovenijo, ki sta bila deležna tiste brezobzirnosti, žaljivosti, arogance, impertinence, cinizma in gospodovalnega hegemonizma. In tudi za kako tlačenje demokracije (čigave le?) ali »evropskosti« ipd. ni šlo v prvi vrsti. Šlo je objektivno za zatiranje, nepriznavanje politične svobode in samosvojosti slovenskega naroda in njegove državnosti, kar mučno prizadeva vsakogar, ki je Slovenec. Tu je en izvir tistega mučnega političnega razpoloženja. In drugi njegov izvir je v neznosni pomirljivosti, »razumnosti«, mencavosti, omahljivosti, spravljivosti, popustljivosti itd. slovenskih političnih predstavnikov, ki niso in niso zapustili prizorišča. Šele ko so – končno – le protestno odšli, je prišlo do pravega olajšanja te neznosne slovenske muke. (Če tega ne bi bili storili – prav je, da so toliko časa osebno samoobvladano vztrajali – ne vem, kaj bi bilo v Sloveniji, ko bi prišli domov!) Ta drugi in s prvim sovisen izvir našega mučnega političnega razpoloženja je v lastnem obnašanju vdanosti v politično podrejenost, odvisnost, zatrtost, nesvobodnost Slovencev (oz. vsaj njihove »politične elite«); je v *občutku* usodne obsojenosti na sklonjeno glavo vdanosti v usodo lastne politične zatrtosti in *občutku* nemoči spričo »objektivnih zgodovinskih sil in okoliščin« svoje potisnjenosti v tak politično podrejen, nedostojen in ponižujoč položaj; je v *občutku* tesnobne negotovosti tveganja odločilnega koraka lastne politične osvoboditve; je v *občutku* naše – ne le številčne in geografske – majhnosti, razpršenosti in iz teh občutkov izhajajočega, s tisoč pomisleki previdnosti in razumnosti hranjenega odlašanja in odlaganja odločitve svoje lastne svetovnozgodovinske možnosti na »ugodnejše čase«; je v pomanjkljivem občutku o tem, kdaj je pravi trenutek za nas; je v nejasnosti o lastnem bitnem cilju Slovencev kot naroda in zato občutku, da za naša jadra ni nikdar pravega vetra.

Prosim, izognimo se nesporazumu. Ne govorim o kaki objektivni lastnosti Slovencev. Prav tako ne zanemarjam takih pogumnih dejstev, kot je npr. narodnoosvobodilni boj Slovencev med drugo svetovno vojno in še druga odločna dejanja. Govorim o nekem prevladujočem vsakodnevnem in osprednjem političnem razpoloženju Slovencev. Govorim torej o tem, kako Slovenci *kot Slovenci* (in to nikakor ni zgolj tavtologija) *čutijo* in iz tega čutenja tudi *razumejo* svoje *bivanje v svetu,* svoj način bivanja. In temu čutenju ter njemu pripadajočemu razumevanju pravim politično razpoloženje (politična »štimunga«). O njem trdim, da je tako rekoč osrednji konstitutivni moment dosedanjega slovenskega bivanja (tudi slovenske »zavesti«), da torej že dolgo traja, vsaj tako dolgo kakor slovensko narodnoosvobodilno gibanje in zato temu gibanju samemu pripada. O tem političnem razpoloženju ne le da pričajo, ampak ga, zasnavljajoč ga šele v njegovi resnici, *razodevajo* poetsko pomembna literarna dela slovenskih pesnikov in pisateljev od Prešerna do naših dni. Moramo le prisluhniti temu, kar nam govorijo in kakor nam govorijo ta dela sama. V Prešernovem Sonetnem vencu, Krstu pri Savici in drugih pesmih je prvič na poetsko visok način upesnjena muka in bolečina »spričo stanja slovenstva«, muka in bolečina Slovenca *kot Slovenca:* njegovo politično razpoloženje, to, kako čuti in razume svoje bivanje v svetu *kot Slovenec.* In s temi pesniškimi deli je *Slovenec* šele razkrit, torej zasnovan v *resnici* svojega bivanja. Cankarjeve drame in druga njegova dela: kaj ne prihajajo iz..., kaj ne uresničujejo po svoje iste muke in bolečine, istega slovenskega političnega razpoloženja? Nacionalizem... itd.? Da! Morda. Ampak kaj taka, danes samó še poniževalna, nalepka sploh pove ali pojasni? S padcem socializma in komunizma padejo tudi njune leve ideje o narodu oz. naciji in reakcionarnosti nacionalizma. Marsikaj se s tem začne kazati v drugačni luči. Ob koncu 60. let in v 70. letih se naši literarni teoretiki na veliko razpišejo o tako imenovani »prešernovski strukturi in njenem koncu na Slovenskem« – bog bodi zahvaljen. Ampak tisto slovensko mučno politično razpoloženje nas pa Slovence še kar naprej močno daje, še zdaj, ko trdimo, da smo že kar v postmoderni. In tudi slovenski pesniki in pisatelji še zmeraj pišejo po slovensko. Ali imamo danes kakšen zavezujoč odgovor na vprašanje, kaj je in *kako je* pravzaprav to – namreč *slovensko* pesništvo; ne le današnje, ampak vse? »Danes« pomeni: na koncu tradicijskega nacionalizma in prav tako na koncu »reakcionarnosti nacionalizma«.

Zadnjega kongresa ZKJ nisem omenil zato, ker bi želel obravnavati problem ZKJ ali komunizma v Jugoslaviji. Omenil sem ga le kot primer za tiste najnovejše fenomene naše zgodovine, iz katerih je mogoče razbrati, kakšno je tisto mučno, vsakodnevno in stalno politično razpoloženje Slovencev. S takimi fenomeni se srečujemo zadnje čase vsepovsod v izobilju: pri slovenski skupščini in vladi, še bolj pa pri zvezni skupščini in Markovićevi zvezni vladi, prav posebej pa v Srbiji in nekaterih drugih delih države. Slovenija in Slovenci smo v Jugoslaviji deležni takšne ignorance, poniževanja, zmerjanja, natolcevanja, absurdnega obtoževanja, gospodarskega izkoriščanja, onemogočanja, blokad in vsakršnih groženj, kakor jih nismo bili še nikoli doslej v vsej naši narodni zgodovini. In to v državi in

od države ter njene vlade, ki naj bi bila tudi naša. Kako naj kot Slovenec občutim Markovićevo jugoslovansko vlado (in tudi njene predhodnice) kot tudi zares svojo vlado spričo njenega docela ignorantskega odnosa do takšnega stanja? Kako naj je ne občutim kot neke tuje, brezobzirne oblasti? Po čem se, glede na temo o razpoloženju, pravzaprav razlikuje od nekdanje dunajske oblasti nad Slovenci? Še huje je v zvezni skupščini, kjer se zdaj ponavljajo scene po vzorcu tistih z zadnjega kongresa ZKJ. Dalje vse tisto, kar se je dogajajo v zvezi z dopolnili slovenske ustave 1989 in še prej v zvezi z zveznimi ustavnimi dopolnili 1988 itd., saj to »stanje« dobro poznamo. In po drugi, naši, strani smo se Slovenci v tej državi še do nedavna obnašali do muke popustljivo, mencavo, pohlevno, podrejeno, neznosno »razumno« – hlapčevsko. Tako smo sami sebe mučili.

Ni mogoče, da me kot Slovenca spričo vsega tega ne bi navdajalo tisto mučno politično razpoloženje ali občutje, ki mi *odkriva* zatrtost, nemožnost politične svobode lastnega bivanja v pogojih takšnega »stanja«. Posebej želim opozoriti na *razkrivajočo ali resničnostno* razsežnost razpoloženja. Le-to namreč nikoli ni nekaj, kar zgolj spremlja drugo dogajanje kot nekaj docela subjektivnega. Takšno razpoloženje je pri-zadetost, ki *razkriva način našega bivanja,* ki tako rekoč neposredno doprinese *zavezujoče* spoznanje zatrtosti lastne politične svobode. Skratka: to razpoloženje človeku zavezujoče razkriva, da politične razmere slovenske odvisnosti in podrejenosti – sedaj v Jugoslaviji – zatirajo politično svobodo Slovencev in da sedanja Jugoslavija ni mesto za njeno udejanjenje. In tudi temu razpoloženju se pridružuje že drugo in najbrž nepopravljivo razočaranje nad »bratskostjo« nekaterih drugih narodov Jugoslavije do Slovencev.

Ni torej pri vsem tem bistven strah zaradi kake neposredne življenjske ogroženosti ali le ogroženosti slovenskih gospodarskih interesov ali celo zgolj zaradi padca življenjskega standarda, ipd. Ne, interes je tu globlji in v neposredni zvezi z moderno človeškostjo faktičnega človeka, tj. človeka, ki ga za takega določa in omejuje narodna in kulturna *identiteta.* Bistvena za politično razpoloženje, o katerem sedaj govorim, *je zatrtost politične svobode Slovenije in slovenskega naroda, ki neogibno osebno pri-zadeva vsakega, ki se zavezujoče čuti Slovenca.* In od tod, iz take razpoloženosti prihaja danes tisti *DA za osamosvojitev Slovenije* kot edini možni izhod iz podrejenega in ponižujočega, v vsakem pogledu nedostojnega položaja našega prebivanja v svetu. Seveda ima ta naš današnji zgodovinski »DA« svojo bistveno oporo v zadostni vsestranski razvitosti in môči Slovenije. Odcepitev Slovenije, o kateri se danes veliko govori, sama na sebi sploh ni bistvena, sploh ni kak slovenski cilj. Naš cilj določa naše posamezne korake in odločitve, ki nas peljejo k temu cilju. Med njimi je tudi odcepitev, če bo potrebna.

2. Koraki na poti političnega osamosvajanja Slovencev

Kot rečeno, osamosvojitev Slovenije pomeni danes ustanovitev lastne države in s tem uresničenje političnega cilja slovenskega naroda. To dejanje pa ima za seboj in v sebi dolgotrajen zgodovinski proces, v katerem lahko pokažemo na več, za celoto posebno pomembnih korakov ali kompleksnih dogodkov ali *»epoh«* v navadnem pomenu starogrške besede *he è poché:* kot zadržka, ob katerem se držimo pri časovnem štetju. Naj samo omenim najbolj pomembne.

Prvo in za celotno naše bivanje kot Slovencev odločilno dejanje je ustvaritev razvojne zasnove slovenskega nacionalnega in knjižnega *jezika,* razvojne zasnove slovenske nacionalne *zgodovine* (Anton Linhart) in zasnove slovenske nacionalne *kulture* – posebej slovenske nacionalne *književnosti.* Ta trojna soodvisna in sopripadajoča stvaritev zasnuje in odpre svetovnozgodovinsko perspektivo Slovencev kot naroda z lastno samosvojo nacionalno identiteto. Ta prvobitna stvaritev slovenske identitete je bistveni zasnovni dejavnik in medij slovenske izobrazbe in torej tisto ustvarjalno dejanje, ki je tako rekoč *počelo* slovenskega naroda v modernem pomenu te besede.

Z njim se zasnuje slovenska nacionalna inteligenca ali elita ter hkrati z njo ljudstvo kot slovenski narod. To še ni kak »demokratični« pojav na Slovenskem, kakor to razlaga Kardelj v svoji »nacionalni« knjigi, ampak je šele vzpostavitev realne predpostavke in torej možnosti tudi za take ali drugačne demokratične procese *kot slovenske.* Kajti za kakršne koli demokratične procese s slovenskim predznakom ali značajem je potrebna stvaritev »demosa«, tj. *slovenskega naroda samosvoje nacionalne identitete.* In ta stvaritev je prvobitnejša od vsakega pojava »demokratičnosti« v smislu aktiviranja nižjih in tlačenih množičnih slojev prebivalstva (po znani Kardeljevi razredni shemi!). Zato brez omenjene začetne troedine stvaritve in zasnove Slovencev kot naroda danes ne bi bilo. In za stvaritev te zasnove smo Slovenci potrebovali čas od Primoža Trubarja pa do vključno slovenskega narodnega preporoda ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja – z velikimi vmesnimi zastoji in obotavljanji. Vsi drugi procesi in dogajanja, ki jih pozna zgodovinopisje o tistem času, imajo svoj značaj in pomen *kot slovenski* oz. s slovenstvom v zvezi le iz omenjenega troedinega ustanovitvenega dejanja in njegove zasnovne stvaritve. Ta stvaritev zato ni le začetek slovenske kulture v poteku kulturne zgodovine Slovencev, ampak je sámo po sebi in za vse nadaljnje bivanje Slovencev odločilno prvinsko *politično* dejanje Slovencev. Pri tem ni pomembno, koliko so se njegovi takratni nosilci tega zavedali.

Prvi poetsko visoki vrh in trajni vzor, ki je vzniknil iz tega začetka in obenem odprl slovenstvu *novo* obzorje bivanja, je *pesniško* delo Franceta Prešerna, njegova odklonitev ilirizma in s tem *potrditev* lastne nacionalne identitete Slovencev. V času revolucionarnega vrenja je napisal pesem *Zdravljica* (1844), ki je v naših dneh postala besedilo slovenske državne himne, kar je značilen drobec, ki nakazuje nepredvidljivo usodo pesniških stvaritev. V zadnjem letu njegovega življenja, v revolucionarnem letu 1848, se je na slovenskem rodil že *politični program zedinjene Slovenije.* In čeprav je bila izigrana in potlačena, je programska zamisel zedinjene Slovenije živela naprej in zato zaznamuje pomemben korak in mejnik na poti političnega osamosvajanja Slovenije. Odtlej je politično življenje na Slovenskem dobivalo čvrstejše organizacijske oblike v političnih strankah in njihovih bojih.

Naslednji pomembni korak na poti političnega osamosvajanja Slovenije je preobrat ob koncu prve svetovne vojne 1918, zlom avstro-ogrske monarhije in ustanovitev nove države jugoslovanskih narodov. V tem letu je bila ustanovljena prva slovenska vlada – *slovenski Narodni svet.* Z njo so Slovenci po *lastni odločitvi* bili tudi soustanovitelji nove kratkotrajne države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so živeli na ozemljih nekdanje avstro-ogrske monarhije, ne da bi Slovenci s tem dejanjem črtali svojo avtonomijo. S tem dejanjem so Slovenci prvič v svoji zgodovini dejansko izkazali svojo politično suverenost ali subjektnost in tako vsaj zametek svoje moderne državotvorne zmožnosti. Šele prek tega političnega dejanja se je takrat okrnjena Slovenija pridružila novo ustanovljeni državi – Kraljevini SHS in poznejši Kraljevini Jugoslaviji. V nji pa so Slovenci spet izgubili skoraj vso svojo narodnopolitično suverenost, so bili zanjo opeharjeni in od srbskega državnega hegemonizma in njegovega centralističnega unitarizma potisnjeni spet v politično podrejenost in odvisnost. To pa ne le zaradi zunanje sile, ampak v veliki meri tudi zaradi tipično slovenske zgodovinske politične nepristojnosti lastne nacionalne elite. Ni namreč mogoče izključiti možnosti, da bi bili že takrat lahko uresničili federativno obliko jugoslovanske države, če bi bili (skupaj s Hrvati) to hoteli in nepopustljivo vztrajali pri tem. Kljub temu pa zahteva po politični samostojnosti in zedinjenosti Slovenije v tem času ni izginila, ampak je v novi državi rasla sorazmerno z naraščajočo močjo razvijajočega se kulturnega, gospodarskega, družbenega in predvsem (bistveno omejenega!) političnega življenja na Slovenskem; rasla je iz tistega mučnega političnega razpoloženja, ki sem ga omenjal prej in ki se mu je primešalo še prvo razočaranje nad – dotlej slavljenim – »bratstvom« nekaterih bratskih jugoslovanskih narodov.

Naslednji pomembni korak na poti osamosvajanja Slovenije je spet prevrat po zlomu Kraljevine Jugoslavije v drugi svetovni vojni: narodnoosvobodilni boj skupaj z državljansko vojno in ustanovitev nove, Federativne republike Jugoslavije. Slovenci smo z zmago narodnoosvobodilnega boja proti okupatorjem pridobili velik del zahodnega narodnega ozemlja. Vzpostavili smo lastno državnost v obliki federativne republike v zvezni državi. To je veliko. Vendar smo bili za dejansko samostojnost in suverenost, sploh za vsako pravo političnost in politično svobodo Slovenije in slovenskega naroda spet brutalno opeharjeni. Še huje: Slovenija in Slovenci smo bili po svoji »zmagi« pahnjeni v totalitarno diktaturo komunistične partije in njenega partijsko-vojaško-policijsko-državnega centra, ki je pri nas za dolga desetletja v dobesednem pomenu besede uničila vsako *političnost* evropsko demokratičnega tipa, vsako politično svobodo. Kajti tudi »svoboda« samih partijcev in njihovih somišljenikov ni bila politična svoboda, ampak le razsajanje samopašne samovolje in neobrzdanih nizkih nagonov. Sama ideja OF slovenskega naroda in NOB je bila izdana, izigrana oz. vsaj popolnoma sprevrnjena. Namreč sama na sebi nadstrankarska ideja narodnoosvobodilnega boja in OF je bila sprevrnjena v zgolj sredstvo komunistične stranke in njene revolucije, s tem pa je bilo tudi izsiljeno nasprotje do domobrancev (sploh njihov nastop) in notranja državljanska vojna, ki je do neznosnosti stopnjevala nevarnost pogube slovenskega naroda v času zunanje vojne okupacije in razkosanosti. Zato niso izdali slovenskega naroda le domobranci s tem, ko so v času NOV sodelovali z okupatorjem. Tudi komunisti kot organizatorji in komandanti OF in NOV (torej ne partizani!) so s sproženjem državljanske vojne v okoliščinah tuje okupacije iz posebnega nadrejenega interesa komunistične partije izdali slovenski narod. To pa kljub dejstvu, da so se obenem pogumno borili proti okupatorju. Iz istega brezna kot to medvojno dejanje pa so pozneje nenehno bruhale na dan mnoge hude reči. Totalitarna diktatura komunistične partije se je v svojem sistemu realnega socializma po »zmagi« izkazovala v desetletja trajajočem sklenjenem nizu dejanj terorja in strahovlade:

– v brutalnih obračunavanjih in množičnih krvavih masakrih političnih nasprotnikov (Kočevski Rog, Teharje, tržaške fojbe in številna druga množična morišča in grobišča po Sloveniji) 1945–46;

– v pogromaških množičnih obračunih med samimi komunisti in njihovimi pristaši, uvedbo uničevalnih koncentracijskih taborišč, po »informbiroju« 1948 (Goli otok), še prej pa v dahavskem procesu;

– v brutalnem obračunavanju s »kulaki« in uničevanju kmetijstva ob prisilni kolektivizaciji na kmetih po letu 1948;

– v ponovnem obračunu »z ostanki« političnih nasprotnikov (Kocbek na začetku petdesetih let);

– v stalnem terorju nad vsakim poskusom neodvisne kulture (npr. zator kulturnih revij *Beseda* 1955/56, *Revija 57* in večletna zaporna kazen za Jožeta Pučnika kot njenega sodelavca 1957/8, *Perspektive* 1964/5, *Problemi* v prvi polovici sedemdesetih let, občasni pogromi nad takratno študentsko Tribuno);

– v množičnem odstranjevanju oz. onemogočanju politično »nezanesljivih« kadrov, posebej profesorjev in učiteljev (France Veber in drugi 1945, Slodnjak sredi petdesetih... Vilčnik 1973, skupina Arzenšek, Jerovšek, Hribar, Rus 1975...), ter v nasilni boljševistični ideologizaciji vsega šolstva s potvorbo in degradacijo humanističnih vsebin izobrazbe;

– v pogromu v političnih in gospodarskih vrhovih države v sedemdesetih letih (Stane Kavčič in mnogi vrhunski gospodarski kadri);

– v takoj po vojni brezobzirno ukinjeni slovenski vojski in potem v vse do danes legalizirani prisili pošiljanja slovenskih vojaških obveznikov v tuja okolja in pod jezikovno tujo komando kljub drugačnemu ustavnemu papirju. Itd., itd.

Omenil sem, le zaradi ponazoritve, tiste najbolj vidne reči, samo nad površino vidni del ledene gore realnega socializma, v katero smo bili desetletja uklenjeni v »novi državi komunistične svobode«. S tem ne trdim, da je bilo pri nas po vojni

»storjeno vse slabo«, kakor se partijci danes branijo pred očitki. Zgrajena cesta in most... ostajata cesta in most. Vendar niti v tem pogledu ni »vse čisto«. Znan je problem načrtovanja razvoja nizkotehnološke in zato za nekvalificirano delovno silo ekstenzivne veleindustrije oziroma gospodarstva na Slovenskem. Po takšni gospodarski politiki nastajajoča industrija črpa relativno preštevilno nekvalificirano delovno silo iz južnih republik in nerazumno (ali pa načrtno protislovensko denacionalizacijsko v smislu »zlivanja enotnega delavskega razreda jugoslovanskih narodov«?!) žene republiko Slovenijo v znana konfliktna in negotova družbena stanja, ki nikakor in v nobenem pogledu niso niti smotrna niti zaželena za globalno politiko, ki se izkazuje na principu modernega *upravljanja,* ne pa prisiljujočega in neodgovornega dirigiranja.

V političnem pogledu je danes očitno, da je bila republika Slovenija (in enako seveda tudi druge federalne enote Jugoslavije) zgolj neka teritorialna izvršilna enota »politike« oz. ukazov centralnega partijsko-vojaško-policijsko-državnega vrha, daleč od prave lastne državnosti, suverenosti in politične svobode in zato skrajno daleč od prave in človeško bistvene političnosti. In tako je bilo brezpogojno diktirano vse do časa, ko je revolucionarna avant-garda te totalitarne diktature od Tita pa do navadnega partijca po naravnem zakonu zapustila politično prizorišče Jugoslavije. Vse do časa, ko so na položaje prišli novi ljudje in je realni socializem zaradi novega in nezaslišanega planetarnega modernizacijskega procesa, ki mu sistem ni mogel slediti, vsepovsod zašel v nerazrešljivo katastrofalno krizo in stagnacijo ter je nazadnje tudi nezadržno propadel, puščajoč za seboj strahovito opustošenje. Tako se je šele na začetku osemdesetih let začel polagoma in zastrto pripravljati današnji preobrat. Njegovo začetno znamenje je ustanovitev *Nove revije,* ki postane pomemben pospeševalni dejavnik tega procesa. Z njo je slovenska kultura spet začela javno graditi svojo zunajsistemsko pozicijo in opozicijo realsocialističnemu sistemu. Z zlomom prakse in ciljev komunistične revolucije pa je postalo tudi očitno, da komunisti za vse prej omenjene hude reči nimajo nobenega kritja več.

Tako smo s tem prikazom prišli do današnjosti in v nji do *novega nujnega koraka* na poti političnega osamosvajanja Slovenije, koraka, ki sedaj nas same kliče kot naša naloga in odločitev. Sedaj smo pred tem, da svojo državo – republiko Slovenijo kot nosilca in garanta naše politične svobode – *dejansko uresničimo.* Samo *nuja* je tista, ki od nas danes lahko »izsili« vzpostavitev lastne popolne državnosti. Saj je ta *nuja* nuja našega svetovnozgodovinskega političnega bivanja in je zato kot naša lastna nuja – svoboda sama. Kajti če *svoboda* ni človekova lastna *nuja,* so njegove odločitve ničeve. Nobene druge dejanske svobode ni razen lastne nuje svetovnozgodovinskega prebivanja faktičnega človeškega bitja. Odločilno vprašanje je zato le, ali se bomo Slovenci v svoji neogibni današnji zgodovinski odločitvi zmogli odločiti zares iz *pri-stojnosti tej svoji zgodovinski nuji – svobodi;* ali bomo temu dorasli. To vprašanje je odločilno, ker je sámo v tej odločitvi. Kot narod smo pred odločitvijo, da dejansko uresničimo svojo državo, republiko Slovenijo. Vendar ne na način dosedanje federativnosti – to smo preizkusili in slabo razpoloženi na mnogovrstne načine ugotovili in izkusili njeno nemožnost – ampak tako, *da vzpostavimo svojo docela politično samostojno državo, republiko Slovenijo, ki svobodno vstopa v sprejemljivo, neutesnjujočo konfederativno zvezo z drugimi republikami Jugoslavije in tudi v možne druge zveze v Evropi.* Nam Slovencem ne gre za konfederativno *Jugoslavijo* po vsej sili, ampak predvsem za popolnoma samostojno Republiko Slovenijo, ki bo lahko svobodno vstopila v konfederativno zvezo z državami drugih južnoslovanskih narodov in tudi v druge evropske zveze. To je naš, nam zgodovinsko zadani *današnji* prvi cilj iz *nuje* našega svetovnozgodovinskega političnega bivanja. Politično bivanje pa je po svojem bistvu takšno, da zajema – ne pustimo se o tem slepiti – celoto človeškega bivanja v vseh njegovih načinih, kajti človek JE politično bitje. Politično bitje je tudi takrat, ko se umakne v samoto svojega bitja in hodi po

svoji samotni poti zunaj vsakega varnega etosa vsakdanjosti.

Zato ponavljam: Osamosvojena Slovenija? – DA! Zdaj in nujno in najprej v omenjeni konfederativni zvezi. Vsi drugi cilji ali programi so mogoči *kot slovenski* šele na tej podlagi. Pripominjam, da govorim zdaj samo iz najbolj notranje intencije tistega zgodovinskega slovenskega političnega gibanja, katerega glavne korake sem prej nakazal, pri čemer namenoma izpuščam vse mogoče druge ozire. Upam, da bodo o njih več pisali drugi sodelavci pri sedanjem projektu Nove revije.

3. »Notranja« ovira politične osvoboditve Slovencev

Ko omenjam našo današnjo politično in nacionalno bistveno odločitev za lastno državnost, pred katero smo danes kot narod, ko omenjam bistvenost političnosti za človeka, moram tudi omeniti, da te naloge in te odločitve *ne* razumem kot kako moralno dolžnost vsakega Slovenca v njegovi empirični danosti. Kajti ta danost osebnostne fakture Slovencev je bolj ali manj (in pri zelo številnih prej bolj kot manj!) nekako tradicijsko tipično obremenjena s tistim, kar imenujem z besedo *slovenski »nacionalni narcisizem«*.* Značilna zanj je v prvi vrsti *pretrganost stika* ali vsaj huda *motenost stika* take osebe z resnico lastnega prebivanja v svetu in usodnimi – zgodovinskimi – možnostmi lastnega prebivanja. Bistvo narcisizma nikakor ni v kaki zgolj subjektivno-psihični ali celo možganski okvari. Dejstvo takega pretrganega ali hudo motenega *stika* karakterizira takšno osebnost po njenem obnašanju kot neodraslo, nezrelo, neodgovorno, nepristno, odvisno, v svojem avtizmu razpršeno in egocentrično ter nabasano z množico »brezveznih« samo-racionalizacij in lahko tudi z veliko množino oz. kupom eksistencialno nepovezanih, zgolj racionalnih znanj o vsem.** Vse to seveda sodoloča in obremenjuje političnost take osebe. »Nacionalni narcisizem« osebne fakture številnih Slovencev danes, se pravi njihova politična neodraslost in nezrelost, je v veliki meri poosebljena zgodovinska politična odvisnost in nesamostojnost slovenskega *naroda*. Je poosebljeno dejstvo neuresničene lastne slovenske državnosti in še posebej uničenja vsake prave političnosti v desetletjih povojne komunistične totalitarne diktature, ki je ljudi potisnila v odvisnost. Pri Slovencih je tradicionalno tipično in simptomatično, da eksistencialna bistvenost *političnosti* človeškega bitja ostaja potlačena v prepričanjih o politiki kot tistim zgolj vnanjim ukvarjanjem posameznikov z bolj ali manj umazanim ali vsaj dvomljivim poslom iz zmeraj sumljivih zasebnih interesov in koristi. Prav tako pa je za slovenski nacionalni narcisizem nekako tipičen tudi način današnjega oživljanja demokracije in njenega političnostrankarskega življenja. Res je, da ni modernega političnega naroda brez lastnih političnih strank. Zato ima nasprotovanje ustanavljanju narodnih strank v Jugoslaviji – današnji in predvojni – raznarodovalni značaj in meri na nasilno vzpostavitev jugoslovanskega nacionalnega unitarizma. Prav tako je res, da *politične* stranke ravno kot *politične* niso zgolj kake zastopnice slovenskega ljudstva oz. prebivalstva Slovenije, ampak one SO slovensko politično ljudstvo (zastopajo ga le strankini prvaki in poslanci). Toda način, kako se danes »godijo« stranke na Slovenskem, očitno kaže neke nacionalno narcisoidne poteze. Sem sodi npr. pojmovanje političnih strank kot zastopnic posebnih in zasebnih interesov, stanovskih, generacijskih, skupinskoideoloških ipd., znotraj narodne celote. Toda prava politična stranka je lahko le občenacionalna, tj. takšna, ki *formulira* interes nacionalne celote v lastni državi in vse svoje početje načelno uravnava samó glede na takšno celoto. V strankini skrbi za sebični politični interes celote se zato izkazuje njena politična nesebičnost. Vsako predstavljanje posebnega in zasebnega interesa kake ožje skupine kot političnega in uravnavanje lastnega početja iz takega zasebnega interesa pa je sebično in kot takšno znamenje narcisoidne politične neodraslosti, nezrelosti, neodgovornosti, bistvene apolitičnosti kot »politike«. In s takim nacionalnim narcisizmom se zdaj srečujemo v nastajajočem političnem življenju na Slovenskem. Toda tudi sedanja politična oblast na Slovenskem ni nič manj nezrela, neodrasla in neodgovorna – torej spet na svoj način narcisoidna.

Zato menim, da je dejansko uresničenje lastne državnosti kot svetovnozgodovinska odločitev dejanje politične dozoritve Slovencev in ima zato v slovenskem svetu človeško-ontološki, zgodovinsko osebnostno fakturo političnosti Slovencev *bitno* spreminjajoči značaj. To je neogibno, saj človek JE *politično bitje*. Takšna sprememba človeka ne prihaja od česa tujega, ampak le po lastnem političnem dejanju. Zato taka odločitev, pred katero smo danes, ni kaka zgolj moralna dolžnost obstoječih »nacionalno bolestnih« oseb, ki bi nato še kar naprej bile enake. Problem izbojevanja politične svobode naroda je vsekakor mnogodimenzionalen, vendar prej omenjene bitne razsežnosti tega problema ne smemo prezreti. In če govorimo danes, da se »šele učimo demokracije«, tedaj to ne pomeni le tega, da se bomo taki, kakršni smo, le še nekaj uporabnega naučili, ampak pravzaprav, da se bomo *spremenili* v politično pristojne ljudi.

Zdaj je morda že bolj jasno, da »biti Slovenec *kot Slovenec*« ni zgolj prazna tavtologija. Obenem pa je bolj razumljivo tudi tisto obupno in mučno cincanje in mencanje in neodločnost in »nesposobnost« slovenske vlade in skupščine. Nič koliko za slovensko državnost bistvenih priložnosti in zahtev sta že zamudili, zamečkali in zapackali samo v zadnjih dveh letih, ko je v razmahu intenzivni razkroj realnega socializma. In od tod tisto prej zastavljeno vprašanje: Ali bomo Slovenci v sedanjem zgodovinskem trenutku *kot narod* zmožni odločitve zares iz *pri-stojnosti* svoji zgodovinski nuji (iz *stika* z njo!)?

Zato je lahko rêči: Osamosvojena Slovenija? DA! Zdaj in brez odlašanja! – Skrajno težko pa je nam Slovencem *kot narodu* tudi udejaniti to zahtevo. In te težavnosti sedaj ne mislim v prvi vrsti iz zunanjih ovir in okoliščin, ampak tako rekoč iz »čisto notranjega« ustroja slovenskega *naroda*, njegovih individuov. *Tu* je naša prva in bistvena in že kar karakteristična politična težava: spremeniti se moramo grede v politično pristojne ljudi. Če pa se nam Slovencem spričo sedanjih razmer v Jugoslaviji ne posreči vzpostaviti lastne suverene državnosti, če bomo edinstveno priložnost, ki jo prinaša leto 1990, zaradi lastne politične nedoraslosti izpustili iz rok, nam v »novi« Jugoslaviji preti najbolj zahrbtno dolgotrajno raznarodovanje, narodni razkroj in preplavljenje Slovenije. Kdo še ni slišal teh groženj?

Torej vzpostavitev lastne države slovenskega naroda le ima neki smisel? Prav gotovo! Gre pač za našo svobodo in obenem z njo za to, da bi odrasli, dosegli svojo samostojnost, neodvisnost.

4. Moderni smisel politične svobode in njena vprašljivost

Ampak kako je pravzaprav s to svobodo danes? Šele iz odgovora na to vprašanje se bo morda določneje pokazalo, kakšen zgodovinski smisel ima vzpostavitev lastne države za slovenski narod pravzaprav danes. Kaj bomo »počeli« s to svojo svobodo? Res je, neodvisni, nevezani bomo. To je osvoboditev izpod kakršne koli tuje nadvlade, zakona nad nami, omejenosti po čem tujem, ki pa obenem *od drugega* zahteva in pričakuje popolno zagotovitev varnosti in zadovoljenosti potreb. Taka svoboda od..., znana v evropski misli kot negativna svoboda, sama na sebi sploh ne more biti dejanska, saj pomeni razpršenost neomejenosti, nevezanosti, nezavezanosti, poljubnosti, neodgovornosti. Taka svoboda je patološka iluzija narcisoidnega tipa modernega človeka, ki je po teoriji Slavoja Žižka tako rekoč empirično ugotovljiv obči tip člo-

---

* Oris teorije modernega narcisizma glej v prispevku Slavoja Žižka *»‚Patološki Narcis' – kot družbeno nujna forma subjektivnosti«* v Družboslovnih razpravah ISU št. 2, Ljubljana 1985, in v mojem premisleku o tem v prispevku *»Razprava o ‚patološkem narcisizmu' in psihoanalizi«*, v Družboslovnih razpravah ISU št. 3, Ljubljana 1985.

** Najbolj dosledno upodobitev takih narcisoidnih oseb srečamo na Slovenskem v *Filipčičevih* dramskih delih.

veka našega časa. (Znano je v našem času celo neko gibanje za takšno svobodo, ki se je zaznamovalo z imenom »Anti Edip«.) Tudi pri Slovencih je očitna želja po takšni svobodi in je simptom slovenske nacionalne narcisoidnosti. Dejanska svoboda je mogoča le, če je *obenem* tudi svoboda za..., ki ji torej za nekaj gre, ki ima neki *stalni cilj,* s katerim se *določi, uobliči* in *omeji;* cilj, iz katerega ji prihaja lastni čvrsti in zavezujoči *zakon* te določnosti in omejitve in s tem tudi dejanskosti. Dejanska svoboda se izkazuje v nekem čvrstem redu in obliki, medtem ko prej omenjena narcisoidna svoboda pelje v razkroj, v kaos, v nered oz. entropijo (narcistična oseba zapade psihotičnemu razkroju! – podobno se razkraja tudi narcisoiden narod, torej narod brez države kot *svoje lastne* čvrste oblike ali reda!). Ko govorimo o problemu politične svobode naroda, ni dobro zanemarjati te, ne naključne, razsežnosti tega problema.

Če sem omenjal, da je slovenski narod zdaj pred odločitvijo o vzpostavitvi lastne države kot tiste, ki izhaja iz naše svobode in jo udejanja in zagotavlja za naprej, tedaj je prav država tisti naš cilj, po katerem je svoboda Slovencev šele dejanska. Lastna država je zakon politične svobode Slovencev. Toda kakšen je ta zakon, s katerim se hočemo urediti, če ga poskusimo konkretizirati? Naša zgodovinska sedanjost je v tem pogledu jasna. Nikakor nam ne gre za vzpostavitev države, ki bi bila sedaj slovenska (ne več morda jugoslovanska) totalitarna diktatura, npr. slovenski fašizem ali slovenski nacizem ali ponovljeni slovenski realni socializem. Iz zgodovinske izkušnje vemo, da taki sistemi sile in nasilja niso produktivni, da peljejo v zaprtost, v entropijo zastoja, krize, zabetonirane negibnosti, smrti. Naš cilj je zato razgibana in odprta političnopluralistična parlamentarno-demokratična pravna država, ker imamo zgodovinske dokaze, da je le takšna produktivna v modernem pomenu te besede. Takšno hočemo. V Sloveniji skorajda ni več spora o tem, da je le takšna država *pogoj* produktivnosti celote in vseh delov. Hočemo tak produktiven politični red. Menimo, da bomo Slovenci le v takšnem sistemu parlamentarne demokracije uresničevali ne le politično svobodo naroda, ampak načeloma tudi politično svobodo vseh in vsakega posameznika v smislu pravnega zavarovanja človekovih pravic in državljanskih svoboščin. Toda če je demokratična država *pogoj* moderne produktivnosti na vseh nivojih, segmentih in elementih znotraj nje, potem je očitno, da prav moderna produktivnost *zahteva* tak svoj pogoj, namreč moderno demokratično državo z vso njeno notranjo politično strukturo in dinamiko. Če moderne produktivnosti ali ustvarjalnosti ne jemljemo le v njenem ekonomskem ali ekonomistično zoženem, ampak v najširšem hermenevtično emfatičnem pomenu, tedaj zajame tudi ustvaritev same te produkciji primerne države, torej produktivnosti primerno državotvorno dejanje. V tem je torej princip ali delujoče in obvladujoče počelo moderne države v vsem tistem njenem ustroju in dinamiki, katerih *kvaliteta* je v njuni produktivnosti oz. razpoložljivosti za vsakršno produkcijo. Kadar koli se dandanes pri nas poskuša osmisliti ali utemeljiti vzpostavitev lastne države, se govori predvsem o učinkovitosti glede na nečinkovitost ali kontraproduktivnost balkanskega oz. realsocialističnega državnega sistema, ki smo mu bili doslej podrejeni in ki nas je pripeljal na rob propada. *Kvaliteta* parlamentarne pluralistične demokracije, njene strukture in dinamike, njenih političnih strank, parlamenta, vlade, njene pravne zgradbe itd. je v modernem času v njihovi učinkovitosti, torej v produktivnosti in s tem v *razpoložljivosti* za vsakršno produkcijo. Kvaliteta pa je *način* biti česa. In ta kvalitativni način biti je dandanes epohalno in zato popolnoma nepoljubno – takšna *razpoložljivost.* Kvaliteta vseh omenjenih reči je v njihovi razpoložljivosti za produkcijo.

Tisto torej, s čimer si dandanes epohalno nepoljubno določamo svojo svobodo kot dejansko, tisti bistvenejši in *dejavni* cilj, ki sem ga omenil prej kot nujnega za udejanjenje svobode, je produkcija s svojo sebi lastno produktivnostjo. Kajti *ta* zahteva tudi ustvaritev takšne države, katere bistveni ustroj in dinamika sta toliko bolj *kvalitetna,* kolikor bolj sta *razpoložljiva* produkciji, kjer se človeška svoboda

sedaj epohalno nepoljubno sama izpolnjuje in izkazuje le v tej produkciji sami – kot človekova produktivna – ustvarjalna – dejavnost sama.

S tem premislekom pa smo prišli tudi do tistega smisla lastne državnosti, ki ima dandanes v sebi samem tendenco, da bi se uveljavil univerzalno, zajel vase tako rekoč vse in »pustil zunaj sebe« samo še – nič; ali vsaj popolno praznost, »belo polje«. Po tej osmislitvi je zato treba rêči: Osamosvojena Slovenija? DA! Zdaj in brez odloga, da bomo lahko uveljavili neovirano moderno produkcijo in njeno produktivnost in tako čim preje »prišli« v Evropo!

Priznati moram: takle »rezultat« zbuja neko nelagodje in z njim se postavlja cela vrsta težavnih vprašanj, najprej tole: Ali je človekova svoboda, o kateri se je pokazalo, da je določena in dejanska le po zakonu moderne produkcije, sploh še človeška svoboda? Je človeka, ki se v svoji svobodi ne čuti določenega od zakona moderne produkcije in v tem smislu kot razpoložljivega produkciji, treba imeti za narcisoidnega (»patološkega«), ali pa gre tu za mnogo globljo težavo pojmovanja človeškosti? Je res človek toliko bolj kvaliteten (torej visoko razvite *človeškosti*), kolikor bolj je razpoložljiv ali na voljo za moderno produkcijo po njenem lastnem obvladujočem zakonu – produktivnosti? V čem pa je človek danes tako kvaliteten? Vsekakor v tem, da je visoko razvil svoje moderne znanstvene, tehnične, organizacijske, upravne, medicinske, občekulturne, umetniške itd. zmožnosti, kajti to so njegove produktivne zmožnosti ali moči. Po njih je razpoložljiv za moderno produkcijo. Toda vprašanje se vrača: Ali je človeškost človeka v teh zmožnostih? Tako razvite produktivne sposobnosti vsekakor pripadajo človeku, toda njegova človeškost sama ostaja še naprej odprto in težavno vprašanje. Ali je človeškost res mogoče zreducirati le na razpoložljivost vsakršni moderni produkciji? Na tem vprašanju se zlomi tudi Marxova filozofija človeka.

Glede na našo temo pa se postavlja še posebej težavno vprašanje. Če je kvaliteta celotnega nacionalno-državnega sistema in njegove strukture in dinamike v razpoložljivosti za produkcijo in nji lastno produktivnost, čemu tedaj pravzaprav *Slovenija?* Imajo tedaj *slovenska* identiteta, *slovenski* narod, njegova državnost sploh še kakšno težo? Kolikor razvitejša je evropska, danes planetarno uveljavljena modernost (ali postmodernost), toliko bolj »reakcionarno« in iracionalno se zdi vztrajanje pri nacionalni identiteti, njeni državi, omejenosti itd. Kolikor kvalitetnejši je moderni človek v prej naznačenem smislu, toliko bolj je planetarno univerzalen, »občečloveški«, toliko bolj je tudi prerasel vse nacionalne omejenosti. In če tako gledamo na človeškost in njen svet, se temu pogledu zares samoumevno pokaže vsako insistiranje na naciji, nacionalni državi, nacionalni identiteti itd. kot reakcionarni, nazadnjaški nacionalizem, ki hoče človeka še naprej držati v njegovi dosedanji omejenosti, ki je ovira na njegovi poti k osvoboditvi. Seveda osvoboditvi v prej naznačenem smislu dejanske svobode. Za tak pogled je zato ustanavljanje slovenske nacionalne države sámo na sebi nesmiselno, nepotrebno, nesmotrno dejanje. In to je tudi res, če epohalno nepoljubni moderni smisel države ni nič drugega kot to, da je pač nekoliko večja samoodnosna obračunsko-upravna ekonomska – torej v najširšem smislu *produkcijska* – enota; če je njena vlada le urad najvišjih knjigovodij in računovodij; če je njen smisel bistveno isti kot smisel kakega večjega proizvodnega podjetja. Zato tudi ni bistvene razlike v tem, ali se taka enota vzpostavi kot Slovenija ali kot Jugoslavija, le da je druga boljša, ker je močnejša. Seveda tudi Jugoslavija ni kak cilj, saj je zedinjena Evropa še boljša. V takem gledanju na človeškost je izvir vseh tistih »levih« in kar samoumevno »naprednih« idej o naciji in nacionalizmu; in seveda tudi izvir načelnih nasprotovanj osamosvojitvi Slovenije v Jugoslaviji, saj se zahteva po slovenski državnosti spričo tega kaže le kot slovenski separatistični in nacionalistični egoizem v slabem pomenu besede. Občečloveški interes se tu zamenjuje za partikularističnega in zasebnega. Pa tudi če se ne oziraš na takšne »filozofske abstrakcije«, kakor je človeškost ipd., če se držiš zgolj pragmatično pri današnjih občih

trendih družbenega dogajanja »v svetu«, ostaja slovenska suverena državnost še vedno nekaj smešnega, nekakšna planetarno popolnoma nepomembna etnična muha. Tako gledajo na nas npr. Francozi, Angleži, Američani in drugi. Ne le drugi, ampak celo številni Slovenci sami danes tako in v takem obzorju gledajo na zahteve po uresničitvi polne slovenske državnosti. Za mnoge Slovence je smisel osamosvojitve Slovenije relativen, torej iz vnanjih relacij pogojen: da nas npr. ne bi več Balkan in realni socializem ovirala pri sprostitvi in uveljavitvi produkcije in produktivnosti na vseh področjih oz. v vsej strukturi in dinamiki lastne države. Saj se le v moderni produkciji udejanja naša (tudi in predvsem politična) svoboda. Navsezadnje imajo tudi zavarovane človekove pravice in državljanske svoboščine svoj smisel v zadnji instanci v tem, da bi bil sistem države in družbe kot celota oz. enota optimalno produktiven. Sama iz sebe pa taka slovenska nacionalna država tudi ne bi imela kakega izvirnega smisla.

Omenil sem že: Osnovna značilnost narcisizma je pretrganost ali huda motenost stika kake osebe z resnico svojega prebivanja v svetu in zgodovinsko nujo ter možnostjo tega prebivanja. Je treba prej omenjena gledanja številnih Slovencev na zahtevo po uresničitvi suverene slovenske države imeti za izraz ali simptom slovenskega nacionalnega narcisizma ali pa smo tudi tu pred mnogo hujšo težavo? Je kvaliteta človeka (njegova človeškost) res v razpoložljivosti produkciji? Je Slovenija kot domovina prebivanja Slovencev zgolj neka lokaliteta, ki ga veže in je pogoj njegove omejenosti, neosvobojenosti? Je domovina Slovenija kot razgibana in odprta politično-pluralistična, parlamentarno-demokratična pravna država – ali je kaj drugega? Ali je to in še več kot to?

5. K izvoru slovenskega smisla

Stisnjenim tako med taka nelagodna stanja in vprašanja našega faktičnega zgodovinskega bivanja, v katerem se nakazuje celo neko ogrožanje naše slovenske narodne identitete iz lastne udejanjene moderne svobode kot le produktivno dejanske (da ogroženosti identitete od nam vnanjih sil znotraj in zunaj Jugoslavije niti ne omenim), se nam kot zadnje upanje neke dostojnejše osmislitve našega današnjega možnega državotvornega dejanja ponuja v – *kulturi.* Zdi se, da je ravno slovenska kultura tisti medij ali sredina, v kateri in od katere imamo Slovenci svojo nacionalno identiteto in samosvojost. To pomeni, da si Slovenci v sedanjem zgodovinskem trenutku le z vzpostavitvijo lastne suverene države zavarujemo in omogočimo nacionalno kulturo in s tem tudi svojo nacionalno identiteto. Slovenci smo narod z lastno identiteto zaradi svoje kulture in to hočemo zavarovati z lastno državo. Iz tega pa je tudi že očitno, da je poleg vsega doslej omenjenega ravno v takem odnosu do kulture naroda neka bistvenejša razsežnost smisla lastne narodne države. Kultura naroda po svoji bistveni političnosti pripada politični samostojnosti slovenskega naroda in Slovenije, torej tudi slovenski državi, tako da je ta šele iz nje *slovenska.* To seveda ne pomeni, da bistvenost kulture prihaja od države, čeprav ji ta načeloma zagotavlja obstoj in razvoj. Vprašanje pa je, kako ji to zagotavlja. Mar samo s tem, da jo financira in morda tudi še drugače podpira njene programe? Taka državna kulturna politika je seveda kljub svoji današnji potrebnosti tisto povnanjeno, najbolj razkričano in banalno početje, ki je za kulturo sámo *nebistveno.* Očitno je med politično samostojnostjo naroda (četudi je ta morda šele samó eksistencialna *možnost*) in bistveno kulturo naroda neka globlja in nujna notranja zveza in sopripadnost, ki pa jo je treba šele pojasniti. Gotovo je le, da si narod z lastno državnostjo šele odpira prostor za lastno kulturo in da šele kultura odpira in zarisuje bitni prostor narodne države. Država slovenskega naroda že samo s tem, DA JE, drži odprt in varuje prostor slovenske kulture. Kaj pa je tisto, po čemer je sama ta država – Slovenija?

Vendar je zadeva, ki jo poskušam zdaj premisliti, dokaj negotova in krhka. Le kje za vraga je na vsem planetu res to, da

bi imela država svoj smisel (vsaj tudi) v kulturi naroda? Mar ni kultura dandanes, po eni strani, le funkcionalizirana estetizirana zabava, uživanje in/ali okras, po drugi strani le neko sredstvo za te ali one državno-družbene ali celo ideološke cilje, po tretji strani predmet in razpoložljivo sredstvo javnih medijev, vseh mogočih služb in institucij, po četrti strani pa je tudi sama zagnana v brezglav tehnološki projektno-produktivni pogon? Kulturno dogajanje sámo zaznamuje in nosi dandanes tisto, kar imenujejo besede produkcija, program, projekt, proces, medij, vrednota, tehnika, komunikacija, informacija, mednarodna menjava, znanstvena estetika, semiotika, sredstvo zadovoljevanja nekih posebnih potreb, množičnosti itd. *Bit* kulture ima brez dvoma, prav tako kakor vse drugo, značaj *razpoložljivosti* in vsa dela kulture so razpoložljiva. Kolikor bolj je delo v svoji razpoložljivosti neizčrpno, toliko kvalitetnejše je. Kot tako razpoložljiva je kultura neki segment ali sektor v splošni segmentiranosti in razčlenjenosti, kjer je tudi sama v sebi segmentirana in fragmentirana. Kot taka pa je sama daleč od tega, da bi dajala kak smisel celo državi in njeni družbi. Nasprotno, v svojem najvišjem dometu hoče biti celo zunaj vsakršnega smisla te vrste.

Ampak kakšno kulturo imamo pravzaprav v mislih, ko v zvezi z njo govorimo o nacionalni identiteti? Je to morda tista kultura, ki pripada mnogovrstnim tradicijskim etničnim fakturam različnih ljudskih sestavin naroda? Toda taka še ni *nacionalna,* obenem pa vemo, da se večina njenih etničnih sestavin v procesu modernizacije, ki nujno zajame nacijo, vse bolj izgublja, popolnoma spremeni svoj prvobitni značaj, je samo še residualno navzoča. Izjema je pri tem le tista njena sestavina, ki lahko dobi nacionalni značaj in tako preide v fond nacionalne literature. To je ljudsko pesništvo in pripovedništvo – to je tisto, v čemer živi narodna beseda in govorica. In prav ta je bistvena za nacionalno identiteto. Sedaj mi prostor ne dopušča podrobnejše izpeljave naslednje trditve. Da je namreč narodno oz. nacionalno bistvena in odločilna v prvi vrsti le kultura v ožjem pomenu besede, tista visoka duhovna kultura, ki jo imenujemo *slovensko slovstvo.* Tu gre na eni strani za slovensko *poezijo* v razširjenem pomenu, ki zaobsega vso slovensko *besedno umetnost* (vključno z izročilom izvirnega narodnega pesništva in pripovedništva), na drugi strani pa za besedo slovenske misli. Toda v globljem smislu sta obe »strani« pravzaprav *poezija* v izvornem starogrškem pomenu besede *poiesis.* Obe sta besedotvorni tako, da s tem, ko ustvarjata svoja dela iz poslušnosti bistvu slovenske govorice, obenem ustvarjata njene besede. In samo po njunih delih je slovenska govorica živa, zmeraj nova in presežna; se ne obrabi v vsakdanji rabi, v uradni in časopisni oz. medijski rabi, v šolski rabi ali tudi v modernoznanstveni rabi. Kajti te rabe jezik porabljajo kot svoje sredstvo; in prepuščen zgolj takim rabam bi se kmalu obrabil do opustelosti in propadel. Samo poezija v nakazanem širokem pomenu je tista, ki ji govorica ni sredstvo, ki besed ne rabi in ne porablja, ampak jih zmeraj znova ustvarja in jim pusti iz žive vode svojega izvora vznikniti na dan kot spet nove besede; in ki jih – zložene v svojih delih – varuje pred porabo. Na koncu Kocbekove pesmi *Darežljivost pesmi* iz njegove zadnje zbirke beremo:

> *Zdaj čutim, kakor tega še nisem, da je pesem strnjena sila vseh človekovih sposobnosti in da je njena vzornost v presežnosti jezika.*

Dalo bi se torej rêči takole: poezija v vsem svojem obsegu je tista, ki nekako globlje osmišlja tudi politično osamosvojitev slovenskega naroda ter zagotovitev te samosvojosti (identitete) in samostojnosti z lastno državo. To pa se že kar na prvi pogled zdi tako neznansko nesorazmerno, da je komu lahko že kar smešno. Na eni strani tiste krhke in le maloštevilnim razumljive pesmice in pripovedke, na drugi strani pa nacionalna država/družba v vsej svoji moderni neznanskosti, v vsej neznanskosti svoje moderne proizvodnje, milijonskih in demokratično organiziranih množic, strahovito nakopičene moči. In ves ta moderni sistem moči naj bi imel – za povrh še celo neki globlji – »smisel« od tistih krhkih pesmic

in njihovih še bolj krhkih in komaj ulovljivih besed te kot dih lahkotne slovenske (!) govorice?!

Pa vendar je nekaj čudnega v tem, da je tak nacionalni sistem moči – *Slovenija.* Kako je mogoče, da so moderne nacije oz. nacionalne države v svojih *mejah* in torej v svoji *teritorialni* in *identitetni* določenosti zasnovane prav na svojem nacionalnem jeziku, torej na faktični *govorici,* ki je krhka in lahkotna kakor dih? Pa vendar je prav to povsod uveljavljajoče se dejstvo moderne epohe, ki ga ugotavljajo raziskovalci te zadeve (npr. Max Weber in drugi). Se tedaj ne skriva morda tudi v faktični, torej narodni slovenski govorici neka čudna in nezaznana, izmaknjena in popolnoma nenasilna silovitost, ki zasnavlja Slovenijo kot nacionalno državo in nas žene v odločitev o nji? Mahoma zadenemo na čudno vprašanje: Kaj je potemtakem pravzaprav *Slovenija?* Ta naša samoumevna in v vsakdanjosti obrabljena zadeva – Slovenija – vstane mahoma pred nami kot vprašljiva neznanka! Toliko vsega mogočega smo s časom že povedali o nji, da smo pri tem pozabili, kaj in *kako je* ona sama. »Slovenija – moja dežela,« smo tudi rekli; ampak to smo rekli zaradi turizma in na posebno jezo Srbov, ker ne razumejo besede »dežela« in so mislili, da jih pač izzivamo. Ampak zdaj smo tudi mi v zadregi, saj ne razumemo več dobro tega, kaj in kako je Slovenija, kaj in kako je naša dežela. Slovenija – odprta političnopluralistična, parlamentarnodemokratična pravna država in res-publica slovenskega naroda kot uresničenje in garancija naše politične svobode in s tem kot razpoložljiva za moderno produkcijo. Slovenija – domovina; Slovenija – dežela: Kaj je Slovenija? Kako gre vse to skupaj? Pravijo, da ima ta dežela svoje ime od Slovencev, ki v nji prebivajo. Ampak kaj je tisto, po čemer so Slovenci – Slovenci? Ta dežela je Slovenija in v nji prebivajoči ljudje so Slovenci – po *slovenščini*: »slóvu«, besedi, govorici. In ta? – je *slovenska* sama po sebi (kot bog, ki *je* sam po sebi in kot tak vsemu svetu »vzrok«)? Tako se nam na prvi pogled zdi, kajti *»slóvo«* (v slovenščini ne več ohranjeno ime za »besedo«, čeprav je ohranjeno v mnogih besednih zloženkah) je beseda, ki sama po sebi iz-pove sebe sámo: »slóvo« »proslóvi« »slóvo«; po njem so vse besede »slóva« in zato je govorica teh besed slovenščina. Je vse to zgolj nominalna trivialnost ali nekaj prvinsko enostavnega in zato najtežji problem?

Kaj je in predvsem *kako je Slovenija,* nam pove Kocbekova *Slovenska pesem* iz zbirke *Zemlja.* Prisluhnimo ji.

Majhen in ponižen rastem v vesoljni red, bratje z istimi besedami govorijo, dvignjeni iz nedelje strmimo v zemeljski krog.
Prijetno in pravilno je izpolnjena zemlja, pretresljiva nepremagljivost je v tleh, že davno smo si postavili bele hišice in jih sinje obrobili.
V sanjavo nebo je zapredena njena nagubanost, živi in temni pasovi jo preprezajo, vse mere so se modro zbrale.
Potoki šumljajo po zemlji in studenci vro, gozdovi šumijo in njive ležijo v tihem ostajanju, žuželke brenčijo v soncu in mušice nad večernimi stezami.
Od selišča do selišča ni niti daleč niti preblizu, ob domovih so ograjeni vrtovi, temnozeleni pušpan gleda čez plot.
Okrog hiš zorijo sadna drevesa, v njih krošnjah veter počiva, klanec pelje v vinograd in v klet, kjer udarci votlo zvenijo.
Velike skrinje stoje v toplih izbah, nihalo stenske ure se z večnostjo pogovarja, mačka prede ob peči in v mehki travi pod njivami cveto marjetice.
Sonce obseva glavni oltar pri poznih mašah in pesem vseh ljudi se meša s kadilom, ko zdajpazdaj pade šolarju klobuk iz roke.
Dekleta imajo bele rute pri večernicah, cvet dehti iz molitvenika, in med križevim potom v črnooblečene ministrante gledajo.
Golobi grulijo v pokopališki kapeli in netopirji visé v farnem stolpu, čmrlji imajo gnezdo ob potoku in gobe dišé na krajih, ki jih stare žene poznajo.

Iz rodovitnih tal se razcvetata sramežljiva cveta češpelj in jablan, po mehkih rebrih in ravninah valovi žito, iz griveče se vode poskakujejo ribice.
V poletni vročini otrpevajo polja v suhem zlatu, pastirji kurijo ognje na jesenskih jasah, med udarci tolkačev se razlega pesem o vinskih goricah.
Na gostijah plešemo in poslušamo šaljivega godca, in ko prebiramo semena ob topli peči, se mešata veter in škripajoči voz z verigami prevezan.
Skušnjava dremlje v gozdovih in na senu, ljubezen se budi v zamaknjenih dečkih, na grobovih gorijo sveče in k polnočnicam pritrkuje.
Prazniki se vrste od božiča do telovega in do male maše, ajda sledi pšenici, repa ječmenu, v praho sadimo krompir in detelja v žitu ne neha rasti.
V poljih in pobočjih so ljudje kakor mravlje, včasih se začuje iz daljave glas, ki mu drugi odgovarja.
V spanju se utrinja misel na delo, med delom klije upanje, v upanje se krade žalost, potem zopet zvonovi zvonijo.
Dvignjeni iz nedelje strmimo v zemeljski krog in glej, čim globlje strmimo, tem težja je globočina, kakor omamljeni od bolečine čutimo grenkobo korenin.
Glej, dim je zabrisal obzorje, lastovice gledajo tožno iz gnezd, bronasti zvon je počil po sredi.
Matere molče nihajo svoje otroke, lončarjem zastaja obrazilo, votek se trga na statvah, težaki imajo že dolgo sklonjene hrbte.
O zemlja očetov, dana si nam kakor začarana kraljična, ne vemo, kdaj boš odrešena.
Ti si naša nočna prikazen, naša jutranja tegoba, opoldanska omotica in večerna žalost, v nas se zbira sveta odkupnina.
Trpiš zatajena, velika mati, ki nas molče kličeš, mučeno si, rodovitno telo, in osramočeni so tvoji otroci.
Naše stopinje vpijejo po tebi, naša družnost in domačnost, iz tvoje stare prsti dvigamo roke in ti odgovarjamo.
Ponoči odpiraš oči kakor roža trpljenka in nas preštevaš, ob tvojem ognju nam enako utripajo srca.
Ti si skrinja naše zaveze, ki jo čuvamo, sleherno noč moramo biti budni in prepevati zaobljubljene pesmi.
O strašno zorenje stoletne skritosti, nepopisno močno vino, v svoji krvi te čutimo, kakor mladi očetje smo pijani.

Prostor in tema mi zdaj ne dopuščata, da bi podrobneje premislil, kar razkriva ta zanosna in težka pesem (to bom poskusil v posebnem prispevku). Zdaj lahko le opozorim na to, kar pesem upesni. V tej pesmi sta upesnjena zemlja in na nji prebivajoči človek v svoji usodni sopripadnosti. Zemlja JE le *tako* na nji prebivajočemu in ta JE *le* kot *tako* na nji prebivajoči. To so tisti, ki »z istimi besedami govorijo« in le kot na nji prebivajoči čutijo »pretresljivo nepremagljivost« njenih tal. Nanjo je postavljen »vesoljni red« in »v sanjavo nebo je zapredena njena nagubanost«, ki zarisuje na nji prebivajočemu njegov »zemeljski krog«: *svet.* Svet s svojimi merami je postavljen na zemljo, je tako šele čvrsto ozemljen in zavarovan od tega, da bi se razpršil v svojo sijajno nebno brezmejnost, zemlja pa štrli v ta svet s svojo »prijetno in pravilno nagubanostjo« ter ga prežema in *drži.* V zemlji je »strašno zorenje stoletne skritosti«, ona je »skrinja naše zaveze« in njene so pesmi, njen je njihov glas, s katerim – zatajevana – »molče kliče« svoje prebivalce. Njen je glas govorjenih besed, ki odmevajo v svet. Svet je svetel, lahek in odprt v svojem nebu, v svojih bližinah in daljavah, a vendar zaokrožen v risu svojega »zemeljskega kroga«. Zemlja je težka, »pretresljivo nepremagljiva«, vase skrita, temna, je »skrinja« in je vsa »nagubana«. Zemlja sama je guba: v svojem še tako razčlenjenem štrlenju v jasnino sveta z vsem živim in neživim in v vseh človeških delih zmeraj nepremagljivo umaknjena v svojo gubo in skritost, ki je ni

mogoče na noben način pojasniti in ukiniti, ker se zmeraj umakne vase in v svojo težko temino zaprtosti.

Ta *Slovenska pesem* razkrivajoč šele zasnavlja slovenski svet in zemljo v njuni razhajajoči se in nasprotujoči si sopripadnosti in medsebojni zavezanosti, v njuni vse zajemajoči igri boja, iz katerega šele sta, bivata v svoji takšnosti skupaj. Tako pesem šele razkrivajoč zasnavlja *bit domovine* slovenskega človeka in jo umešča obenem v svojo pesniško besedo. Ta domovina je šele tisti naš ozemljeni svet, ki je mesto ali kraj našega svetovnozgodovinskega prebivanja in njegovih možnostih; tistih, katerih ena je zdaj pred našo odločitvijo: politična osamosvojitev Slovenije in njenega naroda. Take odločitve jo »odrešujejo«. »O zemlja očetov, dana si nam kakor začarana kraljična, ne vemo, kdaj boš odrešena,« slišimo iz pesmi. Izrêči moram težko dojemljivo misel: brez *Slovenske pesmi,* ki *uresničuje* slovensko domovino, ne Slovenije ne Slovencev ne bi bilo ne zdaj ne nikoli. In *»Slovenska pesem«* mi je zdaj pesniška beseda za vso slovensko poezijo v širšem smislu.

Kako je kaj takega komu sploh mogoče resno trditi? Mar ni to še do hiperboličnosti pretirano tisto »romantično« neskončno precenjevanje pomena poezije in pesniškega poklica, ki so ga vseskozi razumni Slovenci kar nekako pomilovalno očitali našemu *prvemu* pesniku Francetu Prešernu? Tudi pri Cankarju in drugih zmeraj znova naletimo na takšna »pretiravanja«. Seveda, še bolj kot za nekdanji je za današnji čas to nekakšna odpustljiva norost pesnikov. Zoper to trezno razumnost ni zdravila. Prešernova (in drugih velikih pesnikov) izkušnja izjemne tehtnosti pesništva in pesniške poklicanosti pa prihaja iz istega izvora kot sama poezija in tako pripada njeni resnici.

Slovenska pesem predvsem ni kak nostalgičen popis nekakšne slovenske, že minule, bukolike kmečke podeželske idile, ki je za povrh še nacionalistično intoniran, saj se v njem oglašata zemlja in kri (Boden und Blut – Blubo ideologija). Prav tako mi ni mar tega, da tu Kocbek morda opisuje mladostne vtise iz svojih Slovenskih goric. Vse to imam za banalizem neobčutljive površnosti, ki se ima lahko tudi za učeno, a je simptom. Pesmi poskušam prisluhniti in si pustiti od nje rêči, kaj je in predvem KAKO biva faktični ozemljeni svet ali domovina kot kraj človekovega svetovnozgodovinskega prebivanja, ki ga odkriva le pesniška beseda in ki ostaja mimo nje zastrt, neviden, neizkušen pod neznanskimi sistemi moči modernosti. Zato zdaj vprašujem: kako je pravzaprav s slovensko pesniško besedo? Pesmi moramo *prisluhniti.* To pa je mogoče le, če pesem beremo naglas. Tiho branje pesmi je smrtni greh proti poeziji. Izgovorjeni besedi bistveno pripada glas. Toda kaj je ta, besedi sami pripadajoči, glas? Po današnjih teorijah je beseda kot označevalec po eni strani nekaj simbolnega in pomenskega, po drugi pa je nekaj realnega. In to realno pri izgovorjeni besedi je glas. Njegovi artikulaciji, ki jo lahko fiziološko in/ali fizikalno raziskujemo, je prilepljen ali nekako – kdove kako – obešen nanjo še nekakšen idealen ali idejni pomen, ki nekako korespondira z neko stvarjo ali zadevo – označencem, nečim bivajočim. Na vprašanje, kaj je to realno besede (glas) sámo, odgovarjata zdaj fiziologija govora ali pa fizika. Toda ti dve raziščeta glas tako, da ga predstavita kot svoj predmet in ga s tem pravzaprav izničita kot glas besede. Celotna ta teorija besede temelji na metafizični shemi razločitve idealnega in realnega, ki temelji na še izvornejši metafizični shemi ideje kot zares bivajočega *(ŏn)* in materije kot nebivajoče *(mé ŏn).* In po tej shemi celotna omenjena teorija neogibno in nepopravljivo zgreši samosvoje bistvo besede. Če jo hočemo izkusiti kot besedo, moramo zapustiti metafizične sheme.

Beseda pripada soodvisnosti in sporu sveta in zemlje. Beseda biva kot svetovna in zemska. Glas besede je tisto zemsko, prav *zemeljsko,* nerazklenljivo, vase zaprto, temno; in prav po njem vzcveta beseda v – zemlji pripadajoči – *svet* in je tisto svetlo, odprto-odpirajoče in *razkrivajoče* (resničnostno! – v smislu razkrivanja) v njem. Z njo se razkriva bit znotrajsvetno bivajočega in bit svetovnozgodovinsko prebivajočega človeškega bitja samega. Pesniška beseda spori ta spor sveta in zemlje; in v tem je tista njena silna moč,

da kljub izmaknjenosti svojega bistva »dela« celo nekaj tako neznanskega, kot je moderna nacionalna država.

V navedeni *Slovenski pesmi* je najprej upesnjena zemlja kot tla in kraj ali mesto svetovnozgodovinskega prebivanja slovenskega človeškega bitja. Vendar se ta zemlja uveljavlja in vznika v nji še na bistvenejši, prvinski način – kot njen *glas.* In ta glas slovenske besede je po svojem ritmu in po svoji melodiji v skrivnostni zvezi prav s to slovensko zemljo, z njeno »v sanjavo nebo zapredeno nagubanostjo«, kakor pravi pesem. Spor sveta in zemlje, ki ga spori pesniška beseda, je njen prvi izvir in v njem je bistvo govorice. Iz lastnega *nagiba biti* znotrajsvetnega bivajočega in *biti* svetovno prebivajočega bitja (človeka) k svoji razkritosti vstaja raz-krivajoča, spor sveta in zemlje iznašajoča beseda kot tisto ustvarjeno bivajoče, v katerem se ta razkritost sama (resnica biti) *umesti* in ustali v svojem pre-rekanju. Pesnik se le izroči temu brezglasnemu nagibu k resnici, ta nagib začuti kot navdih. V tem *nagibu* biti same k svoji resnici je *izvir* slovenske besede in vsega slovenstva: njegovega o-zemljenega sveta (domovine Slovenije), Slovencev kot naroda, slovenske države. V tem nagibu je tisti *pri-hod,* ki nas nosi, ki nas podarja sebi samim in zaradi katerega tudi državotvorno dejanje Slovencev (kot vse drugo) ni naša samovolja niti kak rezultat zgolj našega dejanja, ampak je naša nuja, naša – nas same sproščajoča – svoboda. Državotvorno dejanje je ustvarjalno – poetsko – dejanje: je način umestitve resnice slovenstva v *to* delo.

Beseda – govorica – torej ni sama po sebi, kakor se je zdelo prej. Beseda: »slóvo« »proslóvi« »slóvo«, vse besede so »slóva« slovenščine. Besede slovenske govorice, po svojem glasu zemske in o-zemljene, zarisujejo ris zemskega kroga Slovencev in Slovenije kot domovine in torej svojega o-zemljenega, čvrsto na zemljo postavljenega in od nje prežetega slovenskega sveta; njemu pripadajoča zemlja je slovenska dežela.

Skleniti moram sredi premisleka. Smisel Slovenije, smisel politične samostojnosti slovenskega naroda in s tem tudi smisel slovenske državnosti se je prikazal zdaj na močno drugačen način od tistega na začetku premisleka. Nakazano je: *slovenska pesem* se je poetsko čudežno prvič oglasila s Prešernovo poezijo in odprla pot vsej visoki slovenski poeziji v širšem smislu do današnjega dne. Ta *slovenska pesem* v celoti zasnavlja tisti izvirni politični *mýthos* slovenstva, ki nosi slovenski narod, Slovenijo, njeno državno osamosvojitev. Slovenski mýthos – zgodba (dogodek in beseda) slovenskega o-zemljenega sveta in slovenske zgodovine. *Mýthos* pomeni *zgodbo* in to je zgodba svetovnosti in zgodovinskosti slovenstva; je zgodba svetovnozgodovinskega *prebivanja* Slovencev in zato prav nič omejenega. Na njem leži celotno slovensko osvobodilno gibanje. To gibanje ne bo končano z zagotovitvijo slovenske nacionalne svobode v lastni državi in našim vstopom v Evropo. Kajti pred nami je nov boj za lastno identiteto in za nov smisel svobode: osvobajanje od svoje razpoložljivosti za moderno produkcijo, ki se zgošča v grožnjo novega suženjstva. To bo zahtevalo skrajne napore – in le naš lastni *mýthos* nam jih bo osmišljal, nikoli pa nobena sama sebi prepuščena znanost, organizacija, proizvodnja itd. katerakoli zadeva iz vse bolj neznanskih modernih sistemov moči. In ob tem novem prihajajočem boju bomo morali prisluhniti novim in nezaslišanim besedam svojih prihodnjih pesmi in misli – ali pa bomo izginili v znanstveno-tehničnem moderno produkcijskem univerzalnem barbarstvu. Če se ozremo po tistem, kar pri nas in drugod izpolnjuje vse ospredje in vse površje, ne bomo našli spodbudnih obetov. Vsi bistveni miti so pogubljeni. A spet novo zgodovinsko razsežnost odpira verz pesnika:

Na tleh ležé slovenstva stebri stari,

– – –